

БИБЛИОТЕКА
• ДУХОВНИ СЛЪНЦА •

В Зографската издателска поредица
Библиотека • Духовни слънца •
се публикуват жития на светци
и на просияли в свят живот
православни християни.

© Зографска света обител

© Фондация „Наследство на Зографската света обител“

© Иван Петров, превод от старогръцки и латински

© Архимандрит Мелетий (Спасов), превод от старогръцки

© Дякон Никита (Кръстю) Банев, превод от английски

Редакция: иеромонах Атанасий Зографски, Петя Стоянова,
Димитър Илиев

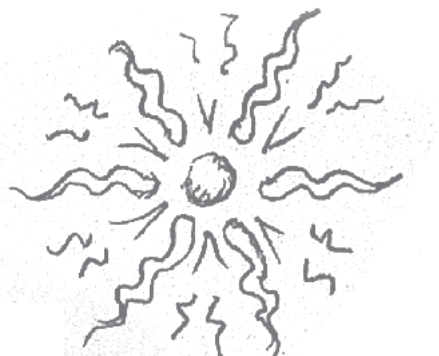
Графично оформление: Милена Вълнарова

Илюстрации: Иконописно ателие на Андреевския скит

ISBN: 978-954-770-474-9

<http://zografnasledstvo.com>

e-mail: zograf.nasledstvo@gmail.com

ПРЕПОДОВНИ АНТОНІЙ ВЕЛИКИ

ЖИТИЕ • СВИДЕТЕЛЬСТВА • ПИСМА

Зографски манастир
• Света Гора •
2023

ПРЕДИСЛОВИЕ КЪМ ИЗДАНИЕТО

Всеобщо възприето е схващането, че свети Антоний (ок. 251 – ок. 356 г.) е първият отшелник в историята на Църквата. От църковната история, както и от самото житие на великия египетски абба става ясно, че и преди него в пустинята е имало отшелници, подвизаващи се предимно в близост до своите селища, но без да са налице форми за организиран съвместен живот. Според свети Атанасий Велики, неговия житиенписец, преподобният пръв се е поселил в далечната и дълбока пустиня, където десетки години живее отначало в пълно уединение, а после благодарение на придобитите в подвизите си благодатни дарове и добродетели, събира многобройни последователи, които ръководи и наставлява. Още приживе името му става известно не само в Египет, но и в цялата Римска империя. Посещават го представители от всички слоеве на египетското общество – от нищи и незначителни до държавни служители от висш ранг. В *Житието* и *Апофтегмите* дори се споменава за негова кореспонденция с император Константин Велики и синовете му. *Житието* му много бързо се разпространява не само в източната част на империята (за него още в същия IV в. свидетелстват светите Григорий Богослов, Иоан Златоуст, Ефрем Сирий), но и на запад (засвидетелствано от блажените Иероним и Августин). Твърде е вероятно за известността му на запад да са допринесли и честите заточения на неговия житиенписец в тези краища на империята. Но всичко това става не без Божия промисъл и в изпълнение на евангелските слова за запаления светилник, който трябва да *свети на всички* (Мат. 5:15).

Преподобният най-вероятно е бил копт по народност. Има запазени свидетелства (напр. в *Житието* и „Лавсаика“), че със своите гръкоезични посетители е разговарял чрез преводач. Макар и да не е получил обичайното за онова време елинско образование, особено разпространено в Александрия и други египетски области, преподобният придобива изключително богопросветен ум чрез чистата молитва и изучаването на Священото Писание. Неговите беседи и поучения – устни и писмени – както се вижда от отделните части на настоящото издание, са изпълнени с цитати, парафрази и образи от словото Божие. Някои учени са склонни да се съмняват напр. в истинността на диалога му с философите (вж. *Житие*, 74 – 80), където той подробно показва неистинността на езическите вярвания, но в съвсем близкото до нас време също сме свидетели на подобни случаи – монаси без никакво светско образование да показват изключителни познания и умствени способности.¹

Още от V в. монасите в лаврата на свети Евтимий Велики започват да честват паметта на свети Антоний на 17-и януари. Богослужебните текстове го сравняват със свети пророк Илия, който също се усамотява в пустини и пещери и чува Божия глас. Тропарят гласи, че с молитвите си преподобният е утвърдил вселената, светилният го нарича „отец на отците“, а в хвалитните стихури се казва, че от пустинята той е направил град.

¹ Много показателен е примерът с преподобни Порфирий Кавсокаливит († 1991 г.), който учи едва една година в училище, но е можел да разговаря с различни учени по въпроси от всички области на науката и неговите събеседници винаги остават поразени от познанията му, които и те самите не притежават. Още по-съвременен случай е лично познатият ни отец Иосиф, stareц на Ватопедското братство († 2009 г.), който с образованието си само от първи клас говореше и пишеше като високообразован богослов.

Изображения – стенописни или преносими икони – на преподобни Антоний се намират в почти всички манастирски храмове, но често и в енорийските църкви. В стенописите обикновено се изобразява наред с други велики пустинници – преподобните Евтимий, Сава, Теодосий и др. Когато се изобразява с изписан свитък, надписите върху него имат предимно аскетичен характер. Напр. „Не се прелъстявай, монаше, от насищане на стомаха. Послушанието заедно с въздържанието покоряват бесовете“; „Видях мрежите на дявола простряни по земята“. Но се срещат и други надписи с по-общо съдържание, които обаче изразяват именно духа на преподобния: „Аз вече не се боя от Бога, но Го обичам“; „Притежаващият смирение смирива демоните“. В някои български икони се срещат и други надписи: „Да се погрижим за себе си, братя“; „Имайте един към друг любов и съгласие“.²

Свети Атанасий именува светеца „лекар, дарен от Бога на Египет“ (*Житие*, 87). И до днес, единайсет века по-късно, преподобният е почитан в родината ни до голяма степен заради вярата в силата му да изцелява душевно болни. За това свидетелстват поклонниците, събиращи се всяка година в Мелник – в единствената в България църква „Свети Антоний“ за всенощното бдение на храмовия празник.

Настоящото издание има за цел да задълбочи почитанието към светеца, издавайки превод на автентичните свидетелства за него. Първата част на книгата съдържа *Житието* на преподобния в превод от оригиналния текст на свети Атанасий Велики.

² Данните за иконите и надписите по тях ни бяха предоставени от Александра Трифонова от Център за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“ към СУ „Свети Климент Охридски“, на която сърдечно благодарим.

Втората част обхваща свидетелства за светеца, които са предадени от поколението монаси, живели непосредствено след него и общували пряко с него. Тук са включени изреченията от Патерика (т. нар. „анофтегми“), както и записаните от преподобни Йоан Касиан свидетелства на египетски пустинници, с които той лично е беседвал. Третата част съдържа *Писмата* на преподобни Антоний, които той изпраща до свои духовни чедра. Всяка от тези части има своите особености, затова е предшествана от отделно предисловие. В зависимост от своя (известен или безименен) автор, те представят различни страни от образа на Великия Антоний. В *Житието* са разказани спомените и наученото от неговия по-млад съвременник, свети Атанасий; в изреченията на египетските отци и беседите на авва Касиан се чува гласът на следващото поколение монаси, а в *Писмата* вече говори автентичният глас на преподобния, който притежава своята специфична изразност. Едновременно с особеностите също така е очевидно и единството между тези части, което понякога показваме нарочно, препращайки към съответното място в другия текст. Вярваме, че по този начин всеки би могъл да си изгради една по-задълбочена и многостранна представа за образа на светеца. Надяваме се, че тези текстове, носили векове наред полза на своите читатели, ще принесат духовна полза и на нашите съвременници.

Накрая благодарим сърдечно на отците от Андреевския скит на Света Гора, които отново безкористно предоставиха за нашето издание изработените от тях илюстрации.

От издателския екип

**ЖИТИЕ НА
ПРЕПОДОБНИЯ НАШ
ОТЕЦ АНТОНИЙ**

Преподобни Антоний поучава младия Атанасий Велики,
виждайки духом, че ще бъде опора на Църквата

ПРИНЦИПИ НА ПРЕВОДА И ИЗДАНИЕТО

Преводът на *Житието* на български език се изправя пред специфични трудности. Защото свети Атанасий Александрийски от една страна е наследник на античната многовековна литературна традиция, която е особено развита в Александрия. От друга страна той наследява и една сравнително по-къса, но достатъчно силна християнска литературна традиция, която съхранявайки богатството на форми на своята предшественица, в същото време извършва едно „преобразяване“ на смислите, един „семантичен прелом“ (Аверинцев) в значенията на думите, използвайки целия богат понятиен апарат на Античността. След разпространяването на евангелската проповед на „безумието на Кръста“ множество понятия, свързани в езическата философия и митология с античните вярвания и мисловни конструкции, неузнаваемо променят своите значения и вече сочат към смисли и реалности, немислими за античния човек.

Първата трудност, произтичаща от споменатото по-горе, бе в избора на конкретно значение на гръцките понятия и тяхното взаимно свързване в един общ контекст, който трябва да изгради образа на първоначалника на християнското монашество.³ Другата основна трудност бе именно в избора на българската лексика, с която да предадем гръцките понятия – по-модерна (и съответно по-понятна за повече читатели) или по-съобразена с традицията, водеща началото си още от Първото българско царство.⁴

³ Един конкретен пример за това е превода на понятието $\mu\epsilon\mu\sigma\tau\alpha\chi\omega\upsilon\eta\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma$. Вж. бел. 29 на стр. 35 от настоящото издание.

⁴ Вж. напр. бел. 10 на стр. 14 от настоящото издание.

Общата позиция, възприета от преводач и редактор беше, че едно издание на Зографския манастир не може да не се съобрази с опита и словника на предишните поколения, като в същото време оставяхме и пролуки за употреба на по-съвременни понятия. Това решение, обаче, не означава сякво придържане към опита на по-ранните преводи в историята на българския език, а по-скоро тяхното зачитане и непренебрегване, доколкото е възможно.

Едно от водещите начала при превода беше да се съобразим с особената стилистична традиция на светоотеческата литература, която е изградила определено очакване у запознатия читател. От друга страна си даваме сметка и за трудностите, пред които съвременният носител на езика би се изправил, ако това е първата му среща с подобен тип текстове, тъй като те стоят в известен смисъл по-вънтра от живата съвременна употреба (устна, но и писмена) на родния език. Възприетият подход в изданието ни се опитва да съчетае по възможност и двете перспективи, без да ощетява значително нито един от двамата хипотетични читатели. Поради това някои от по-особените думи се обясняват в бележка под линия при първото им появяване в текста, а другаде, пак под линия, се подават утвърдени названия в църковния език, които обаче ни се струва, че може да са непознати за мнозина от читателите.

Освен това в българския превод използваме широко причастните форми, заради по-богатите възможности по отношение на синтаксиса, въпреки широко разпространения предразсъдък срещу тях в съвремието. Изобщо, цялостната нагласа за звученето на новобългарския превод е да съвмести доколкото е

възможно съвременното състояние и стил на езика, и историческото наследство от предишните епохи.

Както е известно, житието на преподобни Антоний има дълга история сред българската книжнина през вековете.⁵ В науката са познати общо три различни стари български превода – един, извършен в старобългарската епоха (от епископ Иоан, най-вероятно в Преслав, съдейки по езиковите белези и лексика), и още два от среднобългарската (през XIV в.).⁶ Нашият превод понякога „поглежда“ към тези средновековни текстове, макар и в бележка под линия, с желанието да даде на любознателния читател частица от вкуса на историята на думите и на вековния живот на българския език и книжнина.

Друг основен проблем пред всеки преводач на стари текстове са цитатите от Стария Завет. Известна е историята на превода му на новобългарски през руски език въз основа на масоретския текст.⁷ Но цялата отеческа традиция (гръцка и славяноезична) на ползване на старозаветния текст е основана върху текста на *Септуагинта* – превода на 70-те тълковници. Затова си позволихме там, където цитирането на Синодния превод е свързано със загуба на смислови пластове при превода, да правим свой превод на старозаветните цитати от гръцки, съобразен и със славянския текст на

⁵ Вж. повече у Иванова, Кл. Житие на Антоний Велики. – В: Петканова, Д. (ред.) Старобългарска литература. Енциклопедичен речник. София, 2003, с. 174 – 175.

⁶ Славянските преводи на Житието все още нямат свое критично издание, затова сме особено благодарни на проф. Петко Петков (СУ „Свети Климент Охридски“), който любезно ни предостави текстове от всеки превод. Вж. повече за преводите и за всеки от преписите в: Петков, П. Славянските преводи на Житие на св. Антоний Велики от св. Атанасий Александрийски – В: Трети международен конгрес по българистика, 23 – 26 май 2013 г., София. Кръгла маса „Кирилометодиевистика“, София, 2014, с. 126 – 140.

⁷ Става дума за Синодния превод и издание от 1925 г., валиден и до днес.

Елисаветинската библия, указвайки след цитата това с бележка „по 70-те“.

За изходен текст на превода използваме текста в *Patrologia Graeca*⁸, но също така се консултирахме и с критическото издание на *Житието*, извършено от Бартелинк.⁹ По-важните разночетения от това издание бяха събрани от преводача. Понякога преводът на текста се извършва спрямо разночетението и това се отбелязва под линия.

Преводът на текста на *Житието* беше направен от Иван Петров, а редакцията на превода от иеромонах Атанасий Зографски. Бележките под линия са на преводача, ако изрично не е указано нещо друго.

⁸ Migne, J.-P. *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, t. 26 (S.P.N. Athanasii Archiepiscopi Alexandrini omnia quae exstant, t. II), 1857, 845 – 976).

⁹ Athanase d'Alexandrie. *Vie d'Antoine*. Introduction, texte critique, traduction, notes et index par G. J. M. Bartelink. Paris, 1994 (Sources Chrétiennes, 400).

ЖИТИЕ НА ПРЕПОДОБНИЯ НАШ ОТЕЦ АНТОНИЙ

Предисловие

В добро съревнование сте встъпили [, братя,] с монасите в Египет – да станете равни на тях или да ги надминете, напредвайки с вашите подвизи към добродетелта. Защото и при вас вече също има манастири и името на монасите е познато. Човек справедливо би похвалил такова разположение [на сърцето] и нека чрез вашите молитви Бог да го доведе до край. И така, след като изискахте и от мен [да разкажа] за живота на блажения Антоний, желяейки да узнаете как започна подвизите си¹⁰, какъв беше преди това, какъв беше краят на живота му и дали е истина това, което се говори за него, та да се ръководите и вие от неговата ревност, [то и аз] с голяма готовност приех вашето поръчение. И за мен има огромна полза само като си спомням за Антоний. Знам, че и вие като чуете, след като се удивите на този човек, ще пожелаете и ще поревнувате неговото усърдие. За монасите животът на Антоний е силен образец за подвижничество. Не се отнасяйте с неверие към онова, което сте чували да разказват за него, но мислете, че сте чули съвсем малко [от цялото], понеже разказвачите едва и толкова са могли да ви разкажат. Така и аз, склонен от

¹⁰ Подвиг, подвижничество – едни от възприетите названия на монашеския живот. Гръцкото ἀθλησις „борба, битка, състезание“ влиза в синонимни отношения и често е взаимозаменяемо с ἄσκησις, което първоначално значи „упражнение, трениране“. В контекста както на ранната, така и на късната античност, физическите и духовни упражнения са се възприемали от повечето философски школи като необходимо условие за постигането на философски и духовни идеали. През III в., когато възниква монашеството, този термин се приема от ранните християнски автори и така „аскеза“ (ἄσκησις) остава название, свързано именно с това си контекстуално значение. През старобългарските преводи на светоотеческите съчинения в църковния език навлизат като синоними „постнически живот, постническо житие, пощение, подвиг, подвижничество, въздържание, въздържателен живот“.

вас, колкото и неща да отбележа в писмото [си], [знайте, че] ще ви изпратя малко от онова, което помня за него. Вие пък не преставайте да разпитвате хората, които доплават [при вас] оттук. Навярно всеки като разказва това, което знае, може би [накрая] ще се получи достоен разказ за него. Искях прочее, като получих писмото ви, да повикам някои от монасите – тези, които бяха навикнали най-често да дохождат при него, така че да науча нещо повече и да ви пиша по-пълно. Но тъй като сезонът за плаване приключваше, [затова] и писмоносецът бързаше. Ето защо се постарях да опиша на ваше благоговейнство онова, което сам знам за него (понеже често го виждах) и което успях да науча от него, следвайки го не малко време¹¹ и поливайки вода на ръцете му. Грижех се по всякакъв начин за истината, така че нито някой, като слуша много, да падне в неверие, нито като научи по-малко от нужното, да се отнесе с пренебрежение към този мъж.

1. Антоний беше египтянин по произход, родителите му бяха от благородно потекло и притежаваха достатъчно благосъстояние. Понеже бяха християни, той също беше отгледан по християнски. В детството си беше възпитаван от родителите си и не познаваше нищо друго освен тях и дома си. След като порасна и стана юноша, навършвайки необходимата възраст, той се отказа от книжно учение, като желаше да остане непричастен и на юношеските привички. Цялото му желание беше да живее у дома си като нелукав простосърдечен [човек], както е писано и за Яков¹². Отиваше, обаче, заедно с родителите си на неделните служби. Като юноша не се ленеше, а и като поотрасна не беше лекомислен, ала се покоряваше на родителите си и същевременно внимаваше в [църковните]

¹¹ Според разночетението – „от този който го следваше не малко време“.

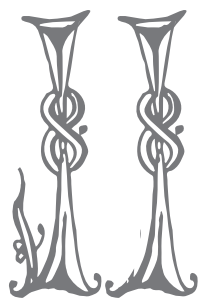
¹² Яков пък беше човек нелукав, живеел в дома си (Бит. 25:27, по 70-те).

четения, запазвайки в себе си поуката от тях. Като дете от заможно семейство не безпокоеше родителите си [с изисквания] за разнообразна и изискана храна, нито пък търсеше удоволствията от нея. Задоволяваше се само с това, което му даваха и не търсеше нищо друго.

2. След смъртта на родителите си той остана сам заедно с по-малката си сестра. Беше някъде между 18 и 20 годишен, когато сам започна да се грижи за дома и за нея. Веднъж, шест месеца след смъртта на родителите си, той тръгна по обичая си към храма за неделната служба. Докато вървеше съсредоточен в себе си, размишляваше как апостолите бяха оставили всичко и бяха последвали Спасителя; също как и [упоменатите] в Деянията на апостолите¹³, продаваха всичките си притежания, донасяха и полагаха [полученото] в нозете на апостолите, за да се раздаде на нуждаещите се – каква голяма надежда е отредена за тях на небесата! Размишлявайки за всичко това, той влезе в църквата, където в този момент се четеше Евангелието и чу как Господ казва на богатия: *ако искаш да бъдеш съвършен, иди, продай имота си, и раздай на сиромаси; и ще имаш съкровище на небето; па дойди и върви след Мене* (Мат. 19:21). Антоний, обхванат свише от размислите за светите и възприемайки [евангелското] четиво като отнасящо се лично за него, излезе веднага от църквата и раздаде даром на хората от селото всички имения, които беше наследил от предците си (имаше много добри и плодородни ниви с площ триста арури¹⁴), за да не безпокоят по никакъв начин нито него, нито сестра му. А всичкото си останало движимо имуществ

¹³ Помежду им нямаше ни един, който да се нуждае; защото, които притежаваха земи или къщи, продаваха ги и донасяха цената на продаденото; и слагаха пред нозете на апостолите; и се раздаваше всекиму според нуждата (Деян. 4:34-35).

¹⁴ Арура – мярка за повърхност. В Египет съответства на 2237,5 кв. м. – Б. рег.

СВИДЕТЕЛЬСТВА

ИЗРЕЧЕНИЯ ОТ ПАТЕРИКА

ПРИНЦИПИ НА ПРЕВОДА И ИЗДАНИЕТО

Изреченията (апофтегмите) на пустинните отци се предават първоначално като устна традиция на коптски език още от възникването на монашеството по египетските земи през IV в. Около втората половина на V в. започват да се съставят първите писмени сборници от изречения, записани на гръцки език, оформени в два основни типа подредба – азбучна и тематична. Азбучните патерици се съставят според началните букви от имената на преподобните отци и винаги започват с изреченията от и за свети Антоний. В тематичните патерици апофтегмите са подредени обикновено в двайсет и един тематични дяла. Съдържанието на двата типа сборници е до голяма степен идентично.

В нашето издание използваме като основен текста от Азбучния патерик, издаден в Патрологията на Мин (Patrologia graeca, vol. 65, 76В – 88В). Първичен превод на текста напълно безкористно ни предостави архимандрит Мелетий (Спасов), за което му изказваме сърдечна благодарност. Преводът му бе преминал и през една първична редакция на д-р Димитър Илиев от СУ „Свети Климент Охридски“. За нашето издание извършихме още една редакция на превода. Тази окончателна редакция беше извършена от иеромонах Атанасий Зографски.

Също така съпоставихме текста на Азбучния патерик (по-надолу обозначаван като А.) с този на Тематичния (по-надолу – Т.), според изданието ТО МЕГА ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΝ, Θεματική Συλλογή, Γ. Ήσυχαστήριον „Τό Γενέσιον τῆς Θεοτόκου“, Πανόραμα Θεσσαλονίκης, 1994. В своето издание сестрите от манастира се основават главно на три гръцки ръкописа: Coislin 108 и 127 (Френска

национална библиотека) и Sin. 454 (Синайска библиотека). Отеческите изречения са снабдени и с хубави коментари, някои от които използваме, указвайки това на съответното място.

В процеса на работа придобихме достъп и до критическото издание на Тематичния патерик (по-наголу К.) от серията *Sources Chrétiennes: Les Apophtegmes des Pères* (387, 474, 498). Изданието е подготвено от J.-C. Guy (Жан-Клод Ги) и излиза в три тома съответно през 1993, 2003 и 2005 г. Той използва различни ръкописи от посочените по-горе. По-съществените разночетения от двете тематични сбирки бяха отбелязани в българския превод.

Бележките под линия са направени от редактора на изданието, ако не се указва изрично нещо друго. Текстът в квадратните скоби е прибавен от нас, за да улесни разбирането на читателя. Номерацията на главите е според А (оттам са първите 38 глави), а в скоби указваме съответния дял и глава от Т. и К. Последните пет глави (39 – 43) са взети от другите две издания. Когато местата на апофтегмите в Т. и К. не съвпадат, добавяме в скобите номерата на темата и главата от К. в болд и курсив.

Преводът беше сверен също с преводите на староруснобългарски, налични в ръкописната традиция. Техните текстове ни бяха любезно предоставени от проф. П. Петков, СУ „Св. Климент Охридски“, за което му благодарим.

ИЗРЕЧЕНИЯ ЗА СВЕТИ АНТОНИЙ

1 (2:1). Светият авва Антоний, седейки веднъж в пустинята, изпадна в униние и голямо помрачение на помислите¹⁴¹. И се обърна към Бога: „Господи, желая да се спася, но помислите не ми позволяват. Какво да сторя в скръбта си? Как да се спася?“. И като стана и се показа навън [от кулията си], Антоний видя едного, подобен на себе си, който седеше и работеше, после ставаше от работата и се молеше, и отново сядаше да плете въжето, а после отново ставаше на молитва. Това беше ангел Господен, изпратен да поправи и укрепи Антоний. И чу ангела да казва: „Така прави и ще се спасиш“. Като чу това, той се изпълни с голяма радост и гръзновение. И като правеше така, се спасяваше.

2 (15:1). Същият авва Антоний, възлеждайки се в дълбините на Божиите съдби¹⁴², попита: „Господи, как някои живеят кратко и умират, а някои стигат до дълбока старост? И защо някои са сиромаси, а други – богати? И как несправедни забогатяват, а праведни – обедняват“? И дойде до него глас: „Антоние, внимавай над себе си. А това са Божи съдби и нямаш полза от разбирането им“.

¹⁴¹ В аскетическата литература с „помисъл“ (λογισμός) могат да се обозначават различни неща. Това може да е просто умствено разсъждение, също така някаква идея, образ или мисъл, които обземат ума на подвижника и могат да имат различни източници – могат да се раждат от самия човешки ум според духовното му състояние, могат да са внушени от Бога или пък от злите духове.

¹⁴² Божи съдби (κρίματα Θεού) – това, което Бог отсъжда или решава да стане. Няма връзка с езическото разбиране за съдба (fortuna) като някаква безлична и неизбежна необходимост.

3 (1:1). Някой попита авва Антоний: „Какво да спазвам, за да угодя на Бога“? И старецът¹⁴³ отговори: „Спази това, което ти заповядам: където и да идеш, имай винаги Бога пред очите си; каквото и да вършиш, имай свидетелство [за това] от светото Писание; и на което и място да се установиш, не си тръгвай скоро оттам. Опази тези три неща и ще се спасиш“.

4 (15:2). Авва Антоний каза на авва Пимен: „Това е великото дело на човека – пред Бога да приема [отговорността за] падението си върху себе си и да очаква изкушение до последния си дъх“.

5 (15:4). Същият каза: „Никой не ще може да влезе в Царството небесно неизпитан в изкушения.¹⁴⁴ Отнеми изкушенията и никой няма да се спаси“.

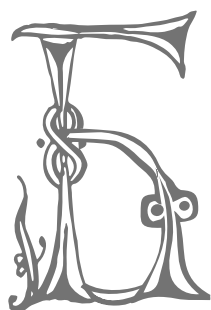
6 (1:2). Авва Памво попита авва Антоний: „Какво да сторя¹⁴⁵?“ Старецът му каза: „Не се надявай на своята праведност, не съжалявай за нищо от миналото¹⁴⁶ и въздържай езика и стомаха си“.

¹⁴³ В патериците „авва“ и „старец“ се използват приблизително с еднакво значение – монах, опитен в духовния живот. Не винаги това съвпада със значение за по-голяма възраст.

¹⁴⁴ Това изречение от свети Антоний цитира дословно и неговият пряк ученик свети Амон в своето Четвърто послание. Вж. гръцката патристична серия ВЕПЕС, т. 40, сел. 51. Вж. и руския превод на А. И. Сидоров в: „Творения древних отцов-подвижников“, М., 1997.

¹⁴⁵ Според различнотелението е добавено: „за да се спася“.

¹⁴⁶ Аввата има предвид избягването на безплодните спомени за отрицателни душевни преживявания (неправилни действия и постъпки, пропуски и т.н.), тъй като от въртенето им в ума няма никаква полза. Това е различно от покаянието за греховете си, което се съсредоточава не върху изобразяването в ума на извършените греховни дела, но върху чувството, че с тях сме оскърбили Твореца си, че сме се оказали неблагодарни за многото Му благодеяния, че не сме спазили обетите, дадени пред Него в кръщението (или монашеското пострижение) и т.н.

**ПРЕДАДЕНО ОТ
АВВА ИОАН КАСНАН**

ИСТОРИЯ НА ТЕКСТА. ПРИНЦИПИ НА ПРЕВОДА И НА ИЗДАНИЕТО

Приведените по-долу свидетелства за свети Антоний Велики са от съчиненията на друг преподобен отец, малко по-късен, но със значителен принос към аскетическата книжнина – Иоан Касиан (Римлянин). Рождената му дата се определя към шейсетте години на IV в. сл. Хр. За родното му място са изказани различни хипотези. Най-вероятно това е т. нар. Малка Скития (Scythia Minor) с главен град Томи (дн. Констанца – в румънска Добруджа). Роден е в заможно семейство, което могло да му осигури отлично образование, съчетано със завидно познаване на латинския и гръцкия език, но с превес на латинския. Прозвището „Римлянин“, което е прикрепено към името му във Византия и руските земи, се среща у патриарх Фотий, който предполагал, че преподобни Касиан произлиза от Италия. Най-вероятното предположение е, че това прозвище се е употребявало, за да обозначи, че е латиноезичен, а не гръкоезичен автор.

Около 380 г. или 382 – 383 г. заедно с приятеля си от детинство Герман се отправят на поклонничество в Светите земи. Там двамата решават да приемат монашество и постъпват в манастир във Витлеем, недалеч от пещерата на Христовото Рождество. По време на пребиваването си в Палестина преподобни Касиан се запознава с устройството на общежителните манастири в Палестина и Сирия. След като прекарват известно време във Витлеемския манастир, двамата с отец Герман измолват благословение от игумена да се отправят към родината на монашеството – Египет, за да посетят манастирите там и да се поучат от

известни подвижници. Отпавят се към Египет около 385 г.

Около 400 г. напускат Египет, след като Александрийският архиепископ Теофил предприема сурови мерки срещу група монаси, обвинявайки ги в оригенизъм, към които принадлежат и двамата другари. Те се озовават в Константинопол в обкръжението на свети Иоан Златоуст, който ръкополага отец Герман за свещеник, а авва Касиан за дякон. След прогонването на Златоуст от Константинопол преподобни Касиан е принуден да продължи пътуването си, този път към Рим, където остава немалко години.

Към 415 г. пристига в Марсилия и създава там два манастира, мъжки и женски, тъй като вече и по тези земи отделни хора започнали да се посвещават на монашеския живот. Започва съставянето на двете си големи съчинения: „За устройството на общежителните манастири и за лекарствата срещу осемте главни страсти“ (*Institutiones coenobitorum et de octo vitiorum principalium remediis*) и „Събеседвания с египетските отци“ (*Conlationes patrum*), в които предава духовния си опит, събран от съвместния си живот с пустинните отци в Египет. Докато първото съчинение (12 книги) е съсредоточено повече на деятелния аспект (*vita actualis*, по-късно *vita activa*) на монашеския живот, второто (24 книги) задълбочава разбирането за някои отделни елементи от духовно-практическия живот (*vita theoretica, contemplativa*), като засяга и важни въпроси от съзерцателния живот на подвижниците.

В тези съчинения преподобни Иоан Касиан синтезира наученото от пустинните отци на Египет, живели след подвига на свети Антоний, но имали възможността да общуват пряко с него. Преподобният, като водеща

фигура в света на египетското монашество, присъства в някои от разказите, които привеждаме по-долу.

Откъсите за преподобни Антоний от авва Иоан Касиан са преведени според следните издания:

- от Книга за чревоуугодието – част от „Устройство на общежителните манастири и за лекарствата срещу осемте главни страсти“ по изданието на Source Chrétiennes (109)¹⁸¹ ;
- от второ и трето събеседване – според първата част от изданието в същата поредица (SC 42)¹⁸² ;
- от девето събеседване – от втората част (SC 54)¹⁸³ ;
- от двайсет и четвърто събеседване – от третата част на събеседванията (SC 64)¹⁸⁴.

Преводът на текста е извършен от Иван Петров. Редактор на превода е Петя Стоянова. Бележките по линия са на преводача, а редакторските бележки – на иеромонах Атанасий.

¹⁸¹ Jean Cassien. *Institutions Cénobitiques*. Texte Latin revu, introduction, traduction et notes par Jean-Claude Guy. Paris, 1965. Откъси на български от това съчинение могат да се открият в печатната и електронната версия на Литературен вестник, бр. 32, 9 – 15.10.2019, стр. 14.

¹⁸² Jean Cassien. *Conférences*. I – VII. Introduction, traduction et notes par Dom E. Pichery. Paris, 1955.

¹⁸³ Jean Cassien. *Conférences*. VIII – XVII. Introduction, traduction et notes par Dom E. Pichery. Paris, 1958.

¹⁸⁴ Jean Cassien. *Conférences*. XVIII – XXIV. Introduction, traduction et notes par Dom E. Pichery. Paris, 1959.

КНИГА ЗА ЧРЕВОУГОДИЕТО

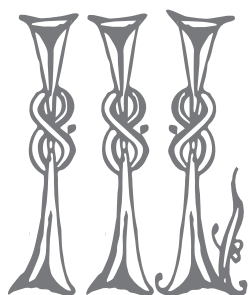
ГЛАВА 4

Свидетелството на авва Антоний, който учи, че всяка добродетел трябва да се усвоява от човек, който я притежава.

Има едно старо и възхитително изречение¹⁸⁵ на блажения Антоний: монах, който след общежителния живот се стреми утвърдно да достигне върховете на по-висше съвършенство, и придобил опитност в разсъдителността,¹⁸⁶ вече е способен самостоятелно да отсъжда и преценява, и да достигне висотата на отшелническия живот, не бива ни най-малко да търси всички видове добродетели у едного, нък бил той и най-висок по живот. Защото един е украсен с цветовете на знанието, друг е по-силно защитен от способността си да различава духовете, трети е укрепен от тежестта на търпението, друг нък – на смирението. Един напредва в добродетелта на въздържанието, друг се украсява с богатата на простотата, този там – на великодушието, онзи на милостърдието, този тук – на бдението, този там – на мълчанието, този тук нък изпреварва останалите с утвърдие в трудовете.

¹⁸⁵ Като „изречение“ превеждаме *sententia* във връзка със светоотческата традиция, където под този термин се разбират както кратки афоризми, така и по-дълги истории, които са се случили на отците или са били *изречени* от тях. В гръцката традиция това са ἀποφθέγματα.

¹⁸⁶ Разсъдителност (*discretio* – лат., διακρίσις – гр., разсъждение – слав.) – с това понятие в светоотческата литература се обозначава способността за различаване на духовете, които влияят по един или друг начин на човешките постъпки. Това не е разсъгъчен, аналитичен процес, а способност на просветения от Божията богат човешки ум да „схваща“ предметите в тяхната същност и цялост и да намира решение, което съответства на Божията воля (вж. и следващия фрагмент). – Б. рег.

ПИСМАТА НА СВЕТИ АНТОНИЙ

ПРИНЦИПИ НА ПРЕВОДА И ИЗДАНИЕТО

В края на IV в. блажени Иероним съобщава за наличието на седем писма от свети Антоний на египетски, т.е. коптски език и за техния превод на гръцки (*За знаменитите мъже*, 88). Днес на коптски език е налице само един ръкопис от VII в., който съдържа края на III-то, цялото IV-о и началото на V-то писмо според възприетия от нас порядък на издаване. За съжаление, освен отделни фрагменти, не е запазен никакъв цялостен превод на гръцки. На сирийски език е съхранено само първото писмо (най-ранният ръкопис на сирийски е от 534 г.), на грузински език има два Синайски ръкописа от X в. с всичките седем писма. Богата е арабската традиция на превода на писмата, където към безспорните седем са прибавени още тринайсет, приписвани на светеца, но по-късно е установено от изследователите, че те са написани от неговия ученик, преподобни Амон. За латинската версия на превода е известно, че през 1475 г. Валерий Саразий (Valerio de Sarasio) превежда *Писмата* от гръцки на латински. За съжаление, гръцкият текст, по който той работи, не е достигнал до нас. През 1516 г. Симфориан Камперий (Symphorianus Champcrius) издава латинския превод на Саразий, който впоследствие е включен и в колекцията на абат Жак Пол Мин (Migne, *Patrologia Graeca*, vol. 40, col. 977 – 1000). Не е известен никакъв превод на *Писмата* на старобългарски и въобще на някой от славянските езици през Средновековието.

Първоначалното намерение на издателския ни екип беше писмата да бъдат преведени от латински. Текстът, който трудно се чете в Патрологията на Мин, беше набран от Георги Митев, а преводът беше извършен от Иван Петров. В резултат множеството неясноти в латинския текст, признавани от всички

изследователи, се пренесоха и върху българския превод.

След дълги колебания и обсъждания решихме да се обърнем към сводния английски превод на професор Самюел Рубенсън¹⁹⁷. Изказваме сърдечна благодарност на проф. Рубенсън, че даде съгласието си да работим с неговия текст. Изборът ни се обосновава с това, че изследването му е плод на задълбочен прочит и сверяване на всичките достигнали до нас езикови варианти на *Писмата*, включително фрагментите от оригиналния коптски текст, както и древните и средновековните преводи на целия корпус на грузински, сирийски, арабски и латински.

Така в края на краищата българският текст е превод от английски. Подредбата на *Писмата*, както и номерацията на изреченията следва труда на проф. Рубенсън. При трудни за разбиране места правехме справки и с превода на проф. Чити¹⁹⁸. В VII-о писмо от стих 58 нататък обозначените с малки латински букви изречения (от ^a до ^r) липсват в някои от древните преводи. За тях Рубенсън допуска, че може би са част от незапазило се отделно писмо на свети Антоний. Предлаганият в настоящото издание български превод на *Писмата*, допълненията в квадратни скоби и бележките под линия, са на дякон Никита – Кръстю Банев. Редакцията беше извършена от иеромонах Атанасий Зографски.

СПЕЦИФИЧНИ ОСОБЕНОСТИ НА ПИСМАТА

Преводът на *Писмата* на свети Антоний ще позволи на българския читател да види още по-ясно, отколкото в останалите части на това издание, преподобния като

¹⁹⁷ Rubenson, Samuel. The Letters of St Anthony. Monasticism and the Making of a Saint. Minneapolis: Fortress Press, 1995, p. 197 – 231.

¹⁹⁸ Chitty, Derwas J. The Letters of St Antony the Great. Oxford: SLG Press, 1975.

ПИСМА

ПЪРВО ПИСМО

¹Най-напред ви поздравявам в Господа.

Смятам, че душите – независимо на мъже или на жени, които Бог в милостта си призовава със Своето Слово, са три вида.

²Едните са онези, до които Словото Божие достига чрез Закона на обещанието и чрез познанието на вроденото в тях от момента на сътворяването им добро. ³Те не се бавят, а с готовност тръгват след Него – както нашият праотец Авраам. Той отгаде себе си в любов според Закона на обещанието и затова Бог му се яви и каза: *⁴Излез от твоята земя, от твоя род и от дома на баща си [, та иди] в земята, която ще ти покажа* (Бит. 12:1). ⁵И Авраам тръгна без въобще да се колебае, готов за призиването си. ⁶Това е образецът, от който води началото си този начин на живот, продължаващ и до днес у онези, които следват примера на Авраам. ⁷Когато и където има души, които търпеливо се скланят под това иго, те лесно стигат до добродетелите, понеже сърцата им са готови да бъдат водени от Божия Дух. ⁸Това е първият вид.

⁹Втори са чуващите писания Закон, който рисува пред очите им наказанията, приготвени за грешниците ¹⁰и обявява благословените обещания за ония, които се стремят към напредък. ¹¹Примерите от писания Закон подбуждат умовете им да търсят как да влязат в отреденото им призвание. ¹²За това говори и Давид в стиховете: *Законът на Господа е непорочен, що обръща душите* (Пс. 18:8, по 70-те), ¹³и също: *Откровението на Твоите слова просвещава и дарява с разум младежите* (Пс.

118:130, по 70-те), ¹⁴както и на много други места, които сега не можем да изредим.

¹⁵А трети са онези, чиито сърца отначало са кораби и които често живеят в пороци и извършват грехове. За тях милостивият Бог изпраща страдания и наказания, ¹⁶докато неволята им не ги опомни и те не се покаят и обърнат. И ако се покаят от все сърце, те също влизат в своето призвание и постигат добродетелите – като другите, за които вече писах.

¹⁷И така, тези са трите входа, през които душите минават към [своето] покаяние, докато добият благодат и призвание от Божия Син.

¹⁸Мисля, че Духът призовава най-напред готовите от все сърце да влязат в битка и настроените да издържат на всяка вражеска атака до пълна победа. ¹⁹Той ги подкрепя и облекчава във всичко, тъй че и покаяните подвизи стават сладки за тях. ²⁰Той определя за душите и телата им по какъв начин да се каят, ²¹докато не ги научи как да се върнат при Бога, техния Създател. ²²Духът им дава също власт над собствените им души и тела, тъй че и двете да могат да достигнат святост и заедно да получат наследството [в Бога].

²³Най-напред се очиства тялото с много пост и бдения, и различни телесни подвизи, ²⁴с които се отсичат плътските пожелания. ²⁵Тук водач е Духът на покаянието, Който чрез тези дела изпитва човека, да не би неприятелят да го върне назад. ²⁶След това ръководещият Дух започва да отваря очите на душата и да ѝ указва пътя на покаянието, за да може и тя да се очисти.

²⁷Така умът започва да различава [движенията на] тялото и душата и да се учи от Духа как да ги очиства с покаянието. ²⁸Умът, обучен от Духа, ни ръководи

СЪДЪРЖАНИЕ

Предисловие	4
-------------	---

I

Житие на преподобния наш отец Антоний	8
---------------------------------------	---

II

Свидетелства.	110
A Изречения от патерика	111
B Предадено от абба Иоан Касиан	132

III

Писмата на свети Антоний	152
--------------------------	-----